

A V. kötet az őszirózsával és a vörös kalapácsos emberrel jelképezett forradalmaktól a felszabadulás idejéig tárgyalja a főváros életét.

A készülő VI. kötetnek tehát arra a kérdésre kell válaszolnia, hogyan élt a magyar főváros a szabadsággal. Miként maradt európai és magyar, nemzeti és osztályharcos. A válasz egyszerű, a hagyományok megőrzésével és meghaladásával létesített új feltételeket, teremtett új hagyományokat a maít követő nemzedékek számára.

Talán erre utal a borító lap: a város képe egy egyszerű őrtálló szovjet katonával.

Az utolsó szövegzáró kép — „téglaadogatók”, az összefogás, a rendszeralkotás, az építés szimbóluma.

Ságvári Ágnes

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848.

1–2. k. 1082 p. Akadémiai kiadó, Budapest, 1982.

Házi Jenő, a magyar várostörténetírás doyenje, Sopron történetének leghivatottabb kutatója és ismerője újabb nagy jelentőségű forráskiadvánnyal gazdagította a történeti irodalmat. Olyan kiadvánnyal, amely már-már emberfeletti vállalkozásnak látszik, s amelyet aligha tudott volna rajta kívül bárki is egymagában megalkotni. Hét évtizedes sokrétű, fáradhatatlan tudományos munkássága betetőzéseként — alapvető fontosságú forráskiadványok, hézagpótló könyvek és Sopron történetét színesen, sok oldalról bemutató számos kisebb-nagyobb tanulmány után — Házi Jenő most a fennmaradt soproni polgárkönyvek és rengeteg más forrás alapján összeállította és közzétette több mint három évszázad soproni polgárainak nevét, családi összefüggéseikkel és sok egyéb adattal együtt.

Az 1535 és 1848 közti időből fennmaradt tizenhárom kötetnyi soproni polgárkönyv adatait a szerző a városi tanácsjegyzőkönyvekből, az evangélikus és a római katolikus anyakönyvekből egészítette ki, kivált ott, ahol a polgárkönyvek nem tartalmazták az összes felvett polgárok nevét (1612 előtt a polgárfiúkból lett polgárokat nem tüntették fel), vagy pedig ahol teljesen hiányoztak a polgárkönyvek (1579 és 1612, továbbá 1655 és 1676 között). De ezeken az alapforrásokon kívül Sopron város történetének szerencsére bőségesen ránk hagyományozódott egyéb forrásai — bírói jegyzőkönyvek, számadáskönyvek, adójegyzékek, telekkönyvek, végrendeletek stb. — sem maradtak felhasználhatlanul.

Házi Jenő a polgárkönyvek szerint 1535 és 1848 közt felvételt nyert 8312 polgár nevét az említett források segítségével további csaknem négyezerrel tudta kiegészíteni. A könyv legvégén közölt húsz kiegészítéssel együtt összesen 12 116 soproni polgár ada-

taít a szerző a nevek szoros betűrendjében, illetve egy-egy családon belül, ahol a leszármazás követhető volt, időrendben közli. A hatalmas anyag áttekinthetősége érdekében minden egyes polgár sorszámot — Házi Jenő kifejezésével élve, irányítószámot — kapott, s az 1-től 12.116-ig terjedő azonosítási számok segítségével nemcsak a sok azonos nevű személy megkülönböztetése válik lehetővé, hanem az olykor bonyolult családi kapcsolatok, rokonsági összefüggések is könnyűszerrel áttekinthetők.

A felvett polgárok nevén kívül a kiadvány minden esetben közli a felvétel illetve a polgáreskü letétele időpontját, a legtöbb esetben a foglalkozást, gyakran a vallást, a származáshelyet, a szülők nevét és foglalkozását, a polgár házasságkötésének időpontját, felesége nevét és származását, gyermekeik nevét és születési idejét, az esetleges városi tisztségviselést. A munka egyik legfontosabb célja — mint a kiadvány címéből is következik — a családi kapcsolatok kibogozása, felderítése volt. Ez a munka rendkívüli eredményekkel járt. A szerzőnek igen sok soproni polgárcsalád leszármazását sikerült négy-öt, sőt néhány esetben hat—nyolc, néha még több nemzedéken át is nyomon követni. Az 1571-ben polgárjogot szerzett Hartmayr Vencel patkolókovács leszármazottait például tíz nemzedéken át tudta kimutatni, egészen az 1839-ben polgárnak felvett Hartmayr Károly posztókészítőig. Az 1600-ban polgárrá lett Kern Mátyás leszármazási tábláján a kilencedik nemzedékhez tartozó Kern Gottlieb földműves 1846-ban nyerte el a polgárjogot, a kiadvány tehát ennek a családnak leszármazását is csaknem 250 éven át tudta követni. Nyolc nemzedéken át mutatja be Házi Jenő a Sopron történetében évszázadokig fontos szerepet betöltő Artner-család leszármazását, ugyanígy Reischl Vendel 1640-ben polgáresküt tett kötelverő utódait is, akik a hetedik—nyolcadik nemzedékben már tisztviselőként, ügyvédként kerültek a soproni polgárok közé.

Miként a szerző előszavában nyomatékosan hangsúlyozza, e kiadvány nem családtörténetnek készült, hiszen akkor sokszorososan nagyobb terjedelműnek kellett volna lennie. Mindamelllett, ha nem nyújt is — mert nem nyújthat — teljes családtörténeteket, a családi összefüggések rekonstruálásával rendkívül nagy szolgálatokat tesz a várostörténetírásnak. A kiadványban áttekintett évszázadokat a városi lakosság óriási fluktuációja jellemzi. Sopron lakossága például, mint Házi Jenő megállapítja, mintegy száz évenként kicserélődött. E közismert, másutt is általános jelenséget tekintve véve, különös jelentősége van az ellenkező jelenségre, a kontinuitásra utaló mozzanatok feltárásának, hiszen csak ez vihet közelebb a múltbeli élet leegyszerűsítések nélküli, a komplex folyamatok mélyébe hatoló megismeréséhez és bemutatásához.

A családi összefüggéseken kívül a szerző sok más, változatos és színes adatot is közöl a soproni polgárokról. A feldolgozott források alapján sokhelyütt foglalkozik a soproniak ingatlanszerzéseivel, lehetőleg az ingatlan vételárát és helyét is megadva; végrendeletek alapján betekintést nyújt a vagyoni viszonyokba. A mindennapi élet legkülönbözőbb tényeit, apróbb-nagyobb eseményeit tükrözik a tanácsi és bírói jegyzőkönyvekből merített adatok, — természetesen az életnek elsősorban azokat a mozzanatait, amelyekben a városi hatóságnak szabályozó, igazságszolgáltató szerepe volt. A káromkodásért, tiszteletlenségért, rágalmazásért, tűzokozásért, tiltott favágásért, borcsempészésért, verekedésért, sze-

metelésért és más vétségekért kirótt pénzbírságok, a súlyosabb bűnökért – lopásért, rablásért, házasságkötés előtti gyermeknemzésért, házasságtörésért, emberölésért, gyilkosságért, boszorkányságért stb. – kiszabott kemény büntetések, de ezeken kívül a nem büntetéssel végződő panaszügyek is, plasztikusan jelenítik meg a korabeli városi élet számos, ha nem is minden, aspektusát (a források jellegénél fogva a gazdálkodással, a termelő, létfenntartó tevékenységgel kapcsolatos tények csak kisebb számban jelennek meg.) A színesen – jóllehet teljesen tárgyyszerűen, dióhéjban – előadott történetek, amelyek néha egész életsorsokat vetítenek elénk, máskor a régmúlt mindennapok szokványos eseményeit, avagy éppen szörnyű bűntényeket mutatnak be, érdekes és élvezetes olvasmánnyá teszik a hatalmas adattömeget tartalmazó munkát. De az olvasmányosságon túl, a kiapadhatatlan bőségben áradó adatok – amelyeket Házi Jenő a kiadvány elsődleges célkitűzésén felül, mintegy pluszként nyújt át a mű használóinak – tovább növelik a forráskiadás értékét a várostörténet, s azon belül a városi életmód kutatói számára. Igen hasznosan egészíti ki Házi Jenő művét a függelékként közölt két rövid áttekintés a soproni polgárok származáshelyéről, illetve foglalkozási megoszlásáról.

A két vastag kötet használatát különféle mutatók könnyítik meg. Az időrendi mutató – amelyet Tárnok Irén állított össze – a soproni polgárok irányítószámait évszázadok szerint csoportosítva közli. A foglalkozásmutató a mesterségek és foglalkozások betűrendjében adja meg a polgárok irányítószámait. A névmutató szintén e számokra utal. Közli végül a kötet a kiadványban használt magyar helységnevek mai hivatalos megnevezését.

E páratlanul gazdag, érdekes és értékes munkát tanulmányozva, természetszerűleg merül fel a kérdés, vajon követhető lenne-e ez a példa más hazai városok vonatkozásában? Ami a források megőrzöttségét illeti, sajnos, egyetlen más városunk sem mérhető Sopronhoz. Mégis, Házi Jenő e legújabb forráskiadványa – amely sok tekintetben lényegesen többet nyújt a forráskiadványoktól elvárhatónál – ösztönző például szolgálhat a hazai várostörténeti kutatás számára. Ha ma már elképzelhetetlen is, hogy egyetlen ember végezzen el ilyen hatalmas munkát, kutatói alkotóközösségek, a korszerű számítástechnikai eljárások segítségével, nyilván sokat tudnak még tenni más városok forrásanyagának hasonlóan sokoldalú feltárása érdekében.

Gál Éva

A budai egyetemi nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780–1848
A dokumentumokat gyűjtötte, összeállította és ismertetőkkal ellátta Veress Endre. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta Domokos Sámuel. Budapest 1982, Akadémiai Kiadó, 465 1.

A budai egyetemi nyomda fontos helyet foglalt el a magyarországi nem-magyar népek és egyes szomszéd népek kulturális-nemzeti fejlődésében. A 18. század legvégétől az 1840-es évekig terjedő időszakra, tehát éppen az ún. nemzeti ébredés kritikus periódusára esik fénykora. Azt az általános keretet, melybe a nyomda román vonatkozású munkássága is illeszkedik, 1977-ben *A budai Egyetemi Nyomda szerepe a keleteurópai népek társadalmi, kulturális és politikai fejlődésében* c. nemzetközi tudományos konferencia helyezte sokoldalú megvilágításba. A magyar tudományos kutatás persze már jóval korábban is foglalkozott a budai nyomda román könyvkiadásával, mint ahogy a román történetírás, főként irodalomtörténetírás sem feledkezett meg ennek jelentőségéről.

Forráskiadó tevékenységéről a szakmai körökben jól ismert Veress Endre évtizedeken át munkálkodott a magyar–román történelmi és művelődési kapcsolatok dokumentumainak feltárásán. Ennek keretében gyűjtötte össze a két világháború között a jelen kötet anyagát is az Egyetemi Nyomda archívumából.

A Domokos Sámuel által sajtó alá rendezett kötet nem tartalmaz szenzációs újdonságokat. Annál inkább bőséges, megbízható információkat a román cenzorok és korrektorok munkásságáról, a könyvkiadás egykorú politikai, szakmai, technikai és üzleti körülményeiről. A nyomda 1796-tól kapott privilégiumot görög keleti egyházi könyvek nyomtatására. Az erdélyi nyomdák – ebben a vonatkozásban: Brassó, Nagyszeben, Balázsfalva – természetesen jelentettek meg ilyen típusú munkákat, de terjesztésüket az erdélyi nagyfejedelemségre (illetve a kivitelre) korlátozták, míg az Egyetemi Nyomda külföldön és az egész birodalomban terjeszthette kiadványait, 1808-tól pedig a bukovinai iskolák román és „illír” nyelvű könyveinek készítésére is privilégiumot kapott. Érdemes megemlíteni, hogy a Kárpátokon túl is keresettek voltak könyvei, főként naptárai, majd később „illír” betűket is szállított a szárnyait bontogató havasalföldi nyomdák számára. Mint az iratokból kitűnik, a görögkatolikus egyházzal szembeni bizalmatlanság miatt, odaát szívesebben látták a budai nyomda termékeit, mint a balázsfalviét.

A román kiadványok jegyzékei jól tükrözik mind a kor szellemét, mind a román művelődés adott szintjét. Nyomtak itt különféle tankönyveket, tanítói segédkönyveket, kalendáriumokat, mesekönyveket, ókori történeteket, iskolai szabályzatokat, anyakönyvi „úrlapokat”, orvosi könyvet, de mindenekelett a két felekezet számára egyházi könyveket. Kiadtak különböző hivatalos és félhivatalos népnevelő munkákat, értelmes mezőgazdasági szakkönyvek mellett gyapottermesztési útmutatót, alkalmi füzeteket a napóleoni háborúkról, vagy éppen Az alattvalók kötelessége az uralkodóval szemben c. állampolgári ismereteket.

Az utókor által nagyobb horderejűnek ítélt művek mind kapcsolódnak az ún. erdélyi triász (Samuil Micu-Klein, Gheorghe Șincai és Petru Maior) cenzori működéséhez. Neveik nagyon is ismeretesek a magyar történelmi irodalomból, ők azok, akik a 18. századi magyar